

Kulturhistorisk inventering

SÅGMYRA KYRKA

Bjursås socken, Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2018:11

Kulturhistorisk inventering

SÅGMYRA KYRKA

Bjursås församling
Bjursås socken, Falu kommun
Dalarnas län

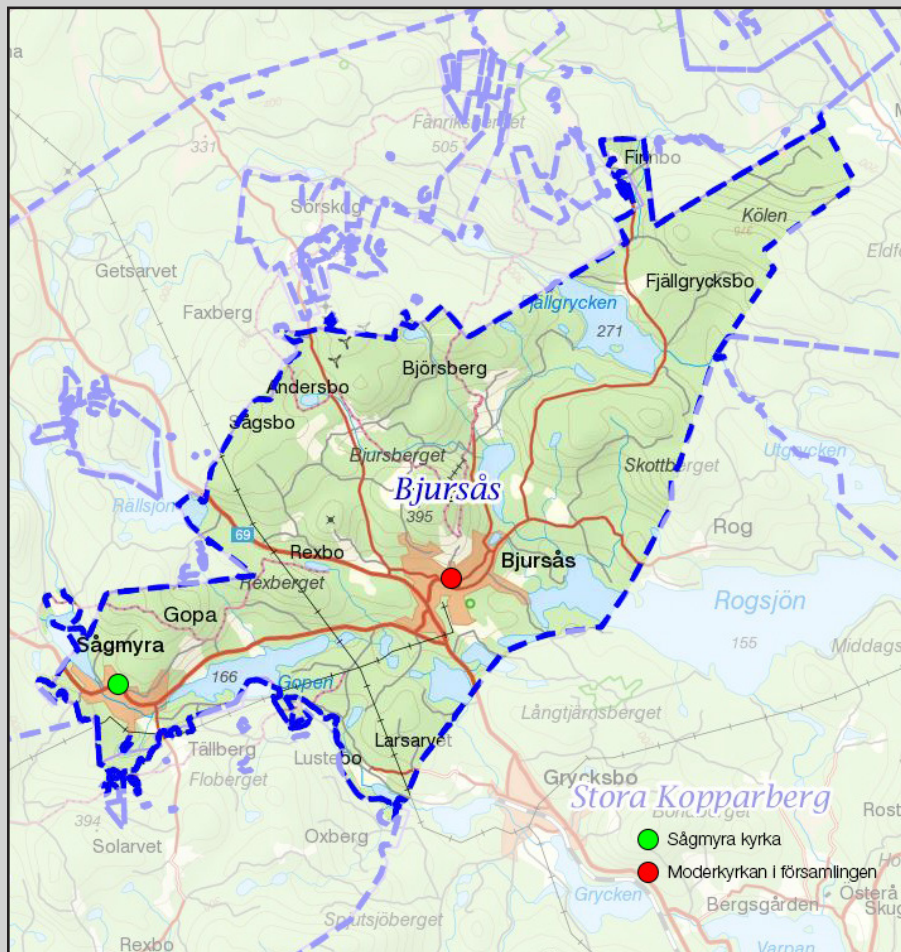
Antikvarisk rapport 2018:11
Dnr: 16/15

FÖRFATTARE: Adam Moll

Foton: Där inget annat anges är foton tagna av
Adam Moll och Simon Langwagen, Dalarnas museum

INNEHÅLL

INLEDNING.....	7
Bakgrund.....	7
Syfte.....	7
Mål.....	7
Användningsområden.....	7
Rapportens upplägg.....	7
Process och metod.....	8
Kulturhistoriskt värde.....	8
 HISTORIK OCH UTFORMNING.....	10
Kronologi.....	12
 KULTURHISTORISK VÄRDERING.....	13
 KÄLLOR.....	14

Geografi

Samhället Sågmyra i Bjursås socken är beläget vid ett vattendrag med en fallhöjd på 33 meter, vilket sedan lång tid tillbaka givit goda förutsättningar för etableringar av olika industrier. Sitt stora uppsving fick Sågmyra dock först efter att Axel Ludvig Tidstrand 1896 grundat en yllefabrik i samhället. Tidstrands yllefabriker kom med tiden att bli en av Europas största yllefabriker och hade vid sin höjdpunkt på 1950-talet omkring tusen anställda. Axel Ludvig Tidstrand var engagerad i bygdens utveckling och donerade bland annat medel för uppförandet av en klockstapel. Yllefabriken donerade även tomten för den nuvarande kyrkobyggnaden i Sågmyra. Textilkrisen i Sverige slog dock hårt mot orten och Tidstrands yllefabriker lade ner 1976.

Sågmyra kyrka är inte skyddad enligt kulturmiljölagen.

INLEDNING

Bakgrund

På uppdrag av Västerås stift har Dalarnas museum genomfört en inventering av Sägmyra kyrka. Fältarbetet genomfördes under sommaren 2017 av byggnadsantikvarie Adam Moll och yrkespraktiserande antikvarie Simon Langwagen från Uppsala universitet Campus Gotland. Den här inventeringen är en del av det större stiftsprojektet *Moderna kyrkor i Dalarna*, vars syfte varit att inventera kyrkobyggnader som ägs av Svenska kyrkan i Dalarnas län och som uppförts under perioden 1930–1981. Liknande inventeringar har även utförts i de delar av Västerås stift som ligger i Västmanlands och Örebro län.

Moderna kyrkor i Dalarna är en del av projektet *Dalamodernismen* som syftar till att översiktligt dokumentera och kulturhistoriskt karaktärisera och bedöma byggnader och bebyggelsemiljöer i Dalarna uppförda under perioden 1930-1980. Projektet genomförs av Dalarnas museum.

Projektet är även en fortsättning på projektet *Västerås stift – moderna kyrkor*.

Syfte

Inventeringens syfte har varit att identifiera och översiktligt dokumentera kyrkobyggnaden och dess kulturhistoriska värden. Vidare har syftet även varit att belysa de moderna kyrkomiljöerna som en del av det moderna samhällets framväxt och förändring.

Mål

- Att genom samverkan öka kunskapsnivån och medvetenheten av Svenska kyrkans moderna bebyggelse och miljöer i Dalarnas län, Västerås stift.
- Genom att sprida kunskapen om modernismens kyrkobyggande öka känslan av delaktighet i det kyrkliga kulturarvet.
- Att öka kunskapen och förståelsen för det moderna kyrkobyggandets gestaltning, arkitektoniska uttryck och kulturhistoriska värde.
- Att förstå hur de teologiska förändringarna och demokratiseringen av liturgin har påverkat synen på kyrkorummet och dess gestaltning och arkitektur.
- Att skapa ett underlag för planering av underhåll och förvaltning av kyrkobyggnaderna.

Användningsområden

Stift, länsstyrelse, och förvaltare får bättre överblick och beslutsunderlag för att i handläggning och förvaltning värna de kulturhistoriska värdena i de moderna kyrkorna. Underlaget är av vikt vid exempelvis större och mindre vårdinsatser, ombyggnationer och avyttring.

Genom en större kunskap och medvetenhet om modernismens kyrkobyggande, dess uttryck, kvalitéer och kulturhistoriska värden, skapas möjligheter till att bättre hävda deras specifika värden och få till stånd underhåll som tar till hänsyn dessa.

Rapportens upplägg

I rapportens huvuddel redovisas det bakomliggande arbetet, en historik över byggnadens tillkomst och förändringar samt en övergripande kulturhistorisk värdering av byggnaden i sin helhet. Som bilagor finns beskrivningar av alla rum i byggnaden, huvudsakligen redovisade i tabellform. I tabellerna är enskilda byggnadsdelar beskrivna och värderade.

Kyrkan har tre församlingssalar i olika storlek. På bilden den minsta församlingssalen, med öppen spis.

Process och metod

Inventeringen började med arkivstudier i kyrkoarkiven. Arkivunderökningarna har varit en stor del av arbetet, för att titta på de handlingarna som berört byggnadernas tillkomst och förändringar. Större delen av arkivhandlingarna finns på Uppsala landsarkiv, ULA. Omfattningen på handlingar för de olika kyrkorna varierar kraftigt, från att vara näst intill obefintligt till att vara mycket omfattande. Materialet har sedan sammanställts till denna rapport.

Efter arkivstudierna vidtog inventeringsarbete i fält där varje kyrka dokumenterades i ord och bild rum för rum. Efter fasen med dokumentationsarbete och historiska efterforskningar bearbetades det insamlade materialet i en värderingsprocess som utgår från den arbetsprocess som beskrivs i Axel Unnerbäck's *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse*, tillsammans med tankegods från Riksantikvarieämbetets *Plattform Kulturbistorisk värdering och urval*. Begreppsvärlden som används i Unnerbäcksmetoden beskrivs närmare i Bilaga 1.

Alla moment i arbetsprocessen har genererat rapportmaterial, och själva rapportskrivningen bestod främst i att sammanställa de olika pusselbitarna. Arbetsprocessens sista moment var layout samt kart- och bildredigering.

Kulturbistoriskt värde

En kulturbistorisk värdering går ut på att fastställa varför en kyrkobyggnad eller motsvarande miljö är värdefull för samhället idag. En kulturbistorisk värdering utförs vanligen genom att en byggnadsantikvarie metodologiskt undersöker byggnadens kvaliteter och egenskaper, sätter in dem i ett större sammanhang och förklarar hur byggnaden är värdefull och varför. Genom att utgå ifrån en värderingsmetod som är väl förankrad inom kulturarvssektorn blir resultaten av värderingen jämförbara med andra liknande värderingar och kan ligga till grund för hållbara beslut om en byggnad eller miljö. En metodologiskt utförd kulturbistorisk värdering är öppen för kritisk granskning eftersom den är möjlig att återskapa. Detta är en förutsättning för hållbar kulturmiljövård.

I stora församlingssalen finns inredning som sannolikt är ursprunglig.

Den kulturhistoriska värdering som återfinns i slutet av rapporten har genomförts med utgångspunkt i den metod för kulturhistorisk värdering som återfinns i Axel Unnerbäcks *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* (Riksantikvarieämbetet, 2003). Metoden har kompletterats med tankegods från *Plattform kulturhistorisk värdering och urval* (Riksantikvarieämbetet, 2015). Den kulturhistoriska värderingen bygger på kunskap och information som är utspridd i hela den kulturhistoriska dokumentationen, både i de bifogade tabellerna och i rapportdelen.

Ett centralt begrepp för den kulturhistoriska värderingen är *kulturhistoriskt värde*. I denna rapport används begreppet för att beskriva två olika kategorier av värden: *dokumentvärden* och *upplevelsevärden*.

En byggnad som har dokumentvärden bär på viktig information om det förflutna. Syftet med att värna dokumentvärden är att bevara källor till historisk kunskap som kan bidra med ökad förståelse för människans livsvillkor i skilda tider – inklusive vår egen tid. Byggnader med höga dokumentvärden kan erbjuda kunskap om historiska skeenden och berättelser som anses särskilt relevanta för samhället.

En byggnad som tillskrivs upplevelsevärden bär på kvaliteter och egenskaper som en betraktare med sina sinnen upplever och reagerar på. En byggnad av mycket hög hantverksmannamässig kvalitet kan exempelvis upplevas som vacker – ett estetiskt upplevelsevärde. Gamla byggnader som använts av många människor kan vara viktiga minnesmärken och utgöra en viktig aspekt av gruppers eller individers identitet – ett socialt identitetsvärde.

Byggnadens sammantagna kulturhistoriska värde utgår från en sammanvägning mellan dokumentvärden, upplevelsevärden och vissa förstärkande egenskaper så som pedagogisk användbarhet, autenticitet, sällsynthet och representativitet. Alla värden som tillskrivits kyrkobyggnaden förklaras i sitt sammanhang i den kulturhistoriska värderingen. Ett sådant förfarande underlättar förståelsen för värderingen och gör det möjligt att granska den vetenskapligt.

Kyrkorummet har en enkel karaktär som präglas av närhet mellan församling och präst.

HISTORIK OCH UTFORMNING

Sågmyra kyrka invigdes 1970 och är ortens första permanenta kyrkobyggnad. Församlingen huserade tidigare i ett klassrum som ställts till förfogande 1926. Med sitt rödmålade liggtimmer och vitmålade foder knyter byggnaden an till det äldre bondesamhällets byggnadstraditioner. Även interiörerna är inspirerade av allmogekulturen.

Fram tills själva byggandet kom igång 1969 hade det under en lång tid funnits en önskan om en kyrka i bygden. Redan på 1930-talet kom de första diskussionerna igång och en kapellstiftelse bildades. Stiftelsen lät uppföra klockstapeln men kyrkofrågan drevs aldrig längre, och själva stiftelsen upplöstes 1956. Först på 1960-talet hade behovet av bättre lokaler blivit så stort att frågan igen väcktes och en kapellstiftelse återbildades 1962. Arkitekten Åke Sjöman anlätades omkring 1965 för att rita en liten kyrka med pentry och två grupprum, och en timmerstomme för 25 000 kr beställdes och tillverkades i Våmhus. Ortsborna var dock inte nöjda med förslaget, vilket resulterade i att 308 församlingsbor i Sågmyra undertecknade en lista om att gå ur kyrkan ifall församlingen skulle ge medel till kapellstiftelsens arbete, så byggnationen uppsköts. Efter det anlätades konsultingenjör Birger Enstedt 1966, som lämnade förslag på skiss till ett kapell och församlingsgård. Han utgick från den befintliga timmerstommen som redan tillverkats i Våmhus. Detta förslag lades dock snabbt på is. Församlingen fick 1967 ett yttrande från chefen för Kyrkans byggnadsbyrå, prästen Lars Ridderstedt, där han skissade upp olika förslag för hur tomten skulle dispositioneras. Ridderstedt rekommenderade att arkitekten Åke Sjöman skulle göra ritningarna, men gav 1968 ett eget förslag. Detta förslag bearbetades av Åke Lindegrens Konsult- och ingenjörbyrå i Uppsala och inredningsarkitekten Björn Wiking. Byggnaden uppfördes enligt de bearbetade ritningarna och stod färdig 1970.

Kyrkobyggnaden som i sig är rektangulär omges av en liten sakristia och två mindre byggnadskroppar, varav en är tillbyggd 2006. I dessa utrymmen finns församlingssal, kök, grupprum och andra utrymmen som ska kunna användas under publika evenemang på orten. Sågmyra kyrka är även öppen för frikyrkliga aktiviteter.

Kyrkbänkarna är av samma modell som i Sälens fjällkyrka, som även den ritades av Lars Ridderstedt.

Gudstjänstlokalen är direkt sammanbyggd med församlingsgården, som stundvis också kan brukas som hembygdsgård. Inredningen är i huvudsak av trä, både när det kommer till fasta som lösa detaljer. Innertaket är träklätt och övergår i stående träpaneler längs väggarna, och sedan ett kvistigt furugolv. Möbleringen, textilierna och den måttliga takhöjden ger kyrkorummet en intim känsla.

Takkronorna är smidda och donerade av Karl Lindh, som var medlem i kyrkans byggnadskommitté. Den fritt stående predikstolen i koret har samma spegeldekor som dörrspeglarna i huset, och hjälper till att knyta interiören till resten av byggnaden. Dopfunten i trä är utformad ur en gammal stubbe från Vämhus. Den är tillverkad av kapellstiftelsens dåvarande ordförande Ragnvald Ohlsson. Altaret bär en tydlig allmogeprägel, och har skapats med gamla leksandsbord som förlaga. Orgelmakaren Robert Gustavsson tillverkade kyrkans orgel efter en intensiv pengainsamling runt om i socknen.

Liturgiskt så är kyrkorummet påverkat av de nya kyrkobyggnadsideal som med Andra vatikankonciliet på 1960-talet på bred front spreds inom kristenheten. Idealerna gick bland annat ut på att gudstjänsterna skulle förrättas med mindre avstånd mellan präst och församling, med inspiration från fornkyrkan. Detta återspeglas i Sågmyra kyrka med att koret är på samma golvnivå som församlingen och i övrigt inte heller markerat, och att altaret är framskjutet för att möjliggöra att mässa firas versus populium – alltså med prästen bakom altaret vänd mot församlingen. Lars Ridderstedt, som var en drivande kraft i kyrkobyggnadens formgivning, var själv mycket intresserad av de nya kyrkobyggnadsidealerna och disputerade på ämnet hur Sigurd Lewerentz och Peter Celsings kyrkoarkitektur påverkades av samtida teologiska diskussioner.

Den fristående klockstapeln är något äldre än själva kyrkobyggnaden, och uppfördes redan 1943, med klockor som beställts 1939. De utvändiga fasadkors som numera pryder kyrkan tillkom som donation av kapellstiftelsen 1977–78.

Kyrkan sedd från nordöst. Den nybyggda delen syns längst till höger.

Kronologi

Årtal:	Händelse:	Källa:
1926	Församlingen flyttar in i ett omgjort klassrum i byns skola.	Ahlberg, s. 290
1938	En byggnadskommitté börjar planera för en första kyrkobyggnad, som dock aldrig blir av.	ULA
1939	1:a september, samma dag som kriget bryter ut läggs en beställning på Sågmyras bronsklockor.	Ahlberg, s. 292
1943	Klockstapeln reses.	Ahlberg, s. 292
1962	En ny kommitté för byggande av en kyrka tillsätts.	ULA
1965	Åke Sjöman ritar ett förslag till ny kyrka, som dock ogillas.	ULA
1965–66	En timmerstomme börjar byggas på tillfällig grund.	ULA
1966	Birger Enstedt ger sitt förslag på kyrka, som går ut på att använda en redan inköpt timmerstomme. Detta förslag gillas inte heller.	ULA
1967	Kyrkans byggnadsbyrå genom dess chef Lars Ridderstedt yttrar sig om planerna.	ULA
1968	Lars Ridderstedt gör ett förslag till planritning. Förslaget bearbetas av Åke Lindengrens Konsult- och ingenjörbyrå.	ULA
1969	Inredningsarkitekt Björn Wiking ritar förslag till inventarier.	ULA
1969	Första spadtaget till den nya kyrkan tas.	ULA
1970	Kyrkan invigs och är i stort sett klar.	Ahlberg, s. 291
1977	Fasad- och gavelspetskors doneras av kapellstiftelsen.	Ahlberg, s. 291
2006	Församlingsgården byggs ut.	Bjursås församling

Kyrkporten har en stark lokal prägel med trappa av älvdalssandsten, rödfärgat timmer och rombmönster på dörrar.

KULTURHISTORISK VÄRDERING

Sägmyra kyrka har ett kulturhistoriskt värde. Flera olika företeelser bidrar till värdet.

Kyrkan är uppförd i rödfärgat timmer i en stil som hämtat inspiration från Dalarnas allmogekultur. Denna form av dalamodernism har funnits parallellt med och i symbios med den mer internationellt inriktade modernism som efter 1930 påverkat landets arkitektur. Av Dalarnas övriga moderna kyrkor är det bara Sälens fjällkyrka som kan sägas vara uppförd i en liknande allmogeinspirerad stil. I övrigt har den stilen mest varit vanlig inom bostadsbyggandet. Att en allmogeinspirerad stil valdes till Sägmyra kyrka ger byggnaden ett arkitekturhistoriskt värde eftersom den berättar en alternativ historia om hur 1960- och 70-talens kyrkobyggnadsarkitektur yttrade sig.

Att kyrkorummet är inrett med inspiration från de nya tankar om kyrkobyggnadskonst som fick inflytande efter Andra vatikankonciliet ger byggnaden ett samhällshistoriskt värde eftersom den återspeglar hur liturgin förändrades under perioden, såväl som den ekumeniska rörelse som möjliggjorde att ursprungligen katolska idéer fick inflytande över den svenska protestantiska folkkyrkan.

Att en stor del av de lokala församlingsborna motsatte sig ett kapellbygge var en stor faktor som påverkade att bygget blev en församlingsgård med gudstjänstlokal. Utan de folkliga protesterna är det möjligt att byggnaden blivit en renodlad kyrkobyggnad. Å andra sidan var det vid tiden omkring 1970 populärt att bygga gemensamma kyrkor och församlingsgårdar, så det är osäkert hur stor påverkan protesterna fick på slutresultatet. Ur bägge dessa aspekter har byggnaden ett samhällshistoriskt värde eftersom församlingsgårdsdelen visar hur kyrkans verksamhet förändrades under 1900-talet.

Sammanfattningsvis har Sägmyra kyrka ett kulturhistoriskt värde. Huvudmotivet är dess arkitekturhistoriska värde och ytterligare grundmotiv är dess samhällshistoriska värde.

KÄLLOR

Otryckta källor

Uppsala landsarkiv, Bjursås kyrkoarkiv, SE/ULA/10116

Tryckta källor

Ahlberg, Hakon, *Dalarnas kyrkor i ord och bild*, Kronvall information i samarbete med Västerås stifts information, Falun, 1996

Génétay, Cissela & Lindberg, Ulf, *Plattform Kulturbistorisk värdering och urval [Elektronisk resurs] : grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2014

Unnerbäck, R. Axel, *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse [Elektronisk resurs]*, Riksantikvarieämbetets förl., Stockholm, 2002
<http://www.raa.se/publicerat/9789172096073.pdf>

